

POLICY BRIEFS MACEDONIA

Konrad
Adenauer
Stiftung

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И МЕЃУНАРОДНО-ПРАВНИТЕ СТАНДАРДИ ЗА СЛОБОДАТА НА ВЕРОИСПОВЕД

Мај 2015 година

www.kas.de/mazedonien

Во овој труд се обработуваат меѓународно-правните стандарди на слободата на вероисповед преку соодветен воведен осврт, на што се надоврзува анализа на соодветните документи на Обединетите нации и на Советот на Европа, а кои се прифатени од Република Македонија. Од текстот може да се увиди дека нашата држава сосема доследно ги почитува ваквите стандарди, но, сепак, потребно е продолжување на институционалниот фокус за надминување на преостанатите предизвици на дел од оваа исклучително динамична област во согласност со зборот и духот на анализираниите меѓународни стандарди. Ваквите предизвици преодминантно се однесуваат на градењето на државен консензус во однос на „границите на македонскиот секуларизам“, кој, пак, опфаќа серија на сложени прашања кои се однесуваат на степенот на присутност на религијата во политиката и институциите, но и во образованието, здравството, културата и севкупно во јавниот живот на граѓаните кои се слободни да одлучат дали и на која вероисповед ќе ѝ припаѓаат, да ја променат вероисповедта и, секако, сами или во заедница со други да ја практикуваат својата вера.

доц. д-р Александар Спасеновски
Правен факултет „Јустинијан Први“
Универзитет „Свети Кирил и Методиј“

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ

1. РМ – Република Македонија
2. ООН – Организација на Обединетите нации
3. СЕ – Совет на Европа
4. ЕУ – Европска унија
5. САД – Соединети Американски Држави
6. УДХР – Универзална декларација за човековите права и слободи
7. ЕКЧП – Европска конвенција за заштита на човековите права и основните слободи
8. НАТО – Северноатлантска договорна алијанса

ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ

Идејата дека сите човечки суштества се еднакви и дека имаат право во целост да ја остваруваат слободата на вероисповед добива на засилена динамика првенствено со развојот на претставничката демократијата во светлото на натамошното етаблирање на уверувањето за фундаменталната важност на достоинството на човековата личност.¹ Наспроти тој факт, во најголемиот дел од човековата историја облиците на државна власт главно биле монархистички, а некогаш дури и тоталитарни, при што доминантното уверување на владетелите било дека заедничката религија е основата за стабилно општество, што претставувало нивна главна цел.² Поради споменатото, наметнувањето на одредена религија од страна на државата кон поданиците претставувало една од карактеристичните форми на дејствување, што, се разбира, не можело да помине без употреба на сила.³ Оттаму се наметнува и констатацијата дека политичкото минато на народите и на државите е преполно со настани од религиозна нетолеранција, религиски војни или инквизиции,⁴ поради што одговорот на западноевропските држави е **востановување на демократскиот принцип на верска слобода со кој владите ја обзnanуваат сопствената неутралност за верските работи, оставајќи му на секој граѓанин сам да одлучува во однос на сопствените религиски убедувања.**⁵ Независно од ваквиот развој на политичката свест, и денес заштитата на верските слободи и права е исклучително сериозна задача за државите, бидејќи нејзиното остварување претпоставува **создавање кохерентни правни правила кои ќе овозможат баланс во остварувањето на правата и должностите, како на припадниците на доминантната вероисповед и на припадниците на малцинските вероисповеди, така и на оние граѓани кои немаат верски чувства и припадност.**⁶ Со споменатиот предизвик се соочуваат и меѓународните организации, обидувајќи се дополнително да ги издигнат стандардите поврзани со остварувањето на човековите права и слободи, чиј суштински дел е слободата на вероисповед.⁷

¹ За историскиот развој на сфаќањата на човековите права види Biran Tierney, *The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150-1625*, 1997.

² Darek H. Davis, *The Evolution of Religious Freedom as a Unoversal Human Right: Examining the Role of the 1981 United Nation Declaration on the Eliimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2002, стр.: 220.

³ Види Oded Haklai, *Religious-Nationalist Mobilization and State Penetration Lessons From Jewish Settlers' Activism in Israel and the West Bank*, Comparative Political Studies бр.: 6, Sage Publications, јуни 2007, стр.: 713-730.

⁴ Види Alexander Kyrlezhev, *Relationships Between Human Rights Concept And Religious Values*, Religion in Eastern Europe бр.: 1, февруари 2007, стр.: 41-47.

⁵ Види Peter van der Veer и Hartmut Lehmann, *Nation and Religion Perspectives on Europe and Asia*, Princeton University Press, Princeton New Jersey, 1999 и Darek H. Davis, *The Evolution of Religious Freedom as a Unoversal Human Right: Examining the Role of the 1981 United Nation Declaration on the Eliimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, op.cit.

⁶ Види James F. Harris, *Religion and Liberal Democracy*, The Humanist, мај-јуни 2006, стр.: 26-30 и Brice Dickson, *The United Nations and the Freedom of Religion*, International and Comparative Law Quarterly, 1995, стр.: 327.

⁷ Види Daniel Philpott, *Religious Freedom and the Undoing of the Westphalian State*, Michigan Journal of International Law, лето 2004, стр.: 981-998; A. Raymond Randolph, *Spreading Democracy*, Northwestern University Law Review бр.: 1, 2008, стр.: 431-432 и Louis René Beres, *Religious Extremism and International Legal Norms: Perfidy, Preemption, and Irrationality*, Case Western Reserve Journal of International Law бр.: 39, стр.: 709-730.

Република Македонија (РМ) гради систем кој се темели на прифатените цивилизациски стандарди. Тие, пак, наоѓаат свој правен израз во документите на соодветните меѓународни владини организации прифатени од нашата држава. Во оваа насока, соодветните документи усвоени од Обединетите нации (ОН) и од Советот на Европа (СЕ), како организации во кои членува РМ, во согласност со нормите на Уставот се дел и од нашиот внатрешен правен поредок.

Имајќи го предвид споменатото, одговорите на прашањата поврзани со слободата на вероисповедта се откриваат во четирите тематски целини од овој труд, при што во првата со наслов: „Теориско-историски преглед и класификации“ е изложен осврт на развојот на идеите за слободата на вероисповед низ историјата. Во втората целина, пак, со наслов: „Обединетите нации и слободата на вероисповед“ следува нормативна анализа на значењето и на опсегот на слободата на вероисповед во документите на светската организација, додека во третата со наслов: „Советот на Европа и слободата на вероисповед“ е поместена истоветна анализа како и во претходниот случај во однос на споменатата меѓународна организација. На темелот на изнесените информации, во четвртата тематска целина со наслов: „Заклучни согледувања“ се поместени информации со кои се утврдува рамката и опсегот на слободата на вероисповед во РМ.

Овој труд е продолжение на претходните две истражувања⁸ кои се однесуваат на македонскиот модел на секуларизам, а се поддржани од претставништвото на Фондацијата „Конрад Аденауер“ во Скопје.

---

⁸ Види *Политичките партии и границите на секуларизмот во Република Македонија*, Фондација „Конрад Аденауер“, Policy Brief, Скопје, 2014 и *Влијанието на верските заедници врз институциите и политиката во Република Македонија*, Фондација „Конрад Аденауер“, Policy Brief, Скопје, 2015.

1. ТЕОРИСКО-ИСТОРИСКИ ПРЕГЛЕД И КЛАСИФИКАЦИИ

Идејата за толеранција меѓу луѓето е стара колку и самото човештво.⁹ Истата извира од најдлабоките вредности на човековата природа, а како таква е определена и надградувана низ историјата преку учењата на големите религии, но и преку творештвата на разни теоретичари и мислителите.¹⁰

Во однос на големите религии, како пример ќе ги земеме христијанството и исламот, кои проповедаат меѓусебно почитување и разбирање меѓу луѓето. Во таа смисла во Светото писмо на Стариот и Новиот завет (Библијата), кое е основа на христијанската религија, се вели:

„Ако странец се насели во вашата земја, не угнетувајте го. Туѓинецот, кој престојува со вас, нека ви биде како ваш сонародник; љуби го како себеси; зашто и вие бевте странци во Египетската Земја. Јас Сум Господ, ваш Бог!“.¹¹

Пророкот **Мухамед**, пак, кој е основач на исламот, исто така, имал свои ставови во прилог на слободата на вероисповед како основно човеково право за сите луѓе. Тој вели:

„До христијаните од Најран како и до соседните територии – мирот на бог се однесува и на нивните животи, нивната религија, нивната земја и нивниот имот...“.¹²

Имајќи ја предвид оваа основа поставена од религиските учења, која на некој начин извира од човековата природа, се надоврзуваат и различните позиции на голем број теоретичари низ историјата. Во оваа смисла, основниот агенс за развој на идејата за човековите права и слободи го наоѓаме во нивниот обид за структурирање на човековото општество според – како што често се констатира – **највисоките врховни принципи на вселената, а кои во теоријата се познати под името „природни права“**. Имено, приврзаниците на оваа идеја верувале дека постојат врховни вредности кои се над сите и кои подеднакво можат да се применат насекаде во светот, независно од расната, верската, социјалната или друга припадност на луѓето. Споменатото е така, бидејќи се верувало дека човековите права се Божји производ, а целта на секој човек е да живее во хармонија со Него.¹³ Основите на вака поставениот начин на сфаќање за природата на правата на луѓето можеме да ги најдеме, освен кај религиските учења, и претходно во историјата, во текстовите на античките филозофи, какви што се **Сократ, Платон** или **Аристотел**.¹⁴ Во контекст на споменатото, исто така, историската наука забележала и повеќе практични примери кога државите во рамките на своите

⁹ Види Rex Ahdar и Ian Leigh, *Religious Freedom in the Liberal State*, Oxford University Press, 2005.
¹⁰ Види Theo C. Van Boven, *Religious Liberty in the Context of Human Rights*, *The Ecumenical Review*, стр.: 345-355 и Michael W. McConnell, *Religious Freedom, Separation of Powers, and the Reversal of Roles*, *Brigham Young University Law Review*, 2001, стр.: 611-618.
¹¹ Свето писмо на Стариот и на Новиот завет (Библија), op.cit. Книга на Левит 19:33-34.
¹² Види Arcort Krishnaswami, *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practicies*, United Nations, 1960, стр.: 2.
¹³ Darek H. Davis, *The Evolution of Religious Freedom as a Universal Human Right: Examining the Role of the 1981 United Nation Declaration on the Eliimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, op.cit.
¹⁴ Види *The Encyclopedia of Political Sceince*, op.cit., стр.: 695-698.

територии на малцинските вероисповеди им нуделе гаранции за остварување на верските слободи и права до одреден степен. Така, на пример, уште за време на **Римската Империја** биле толерирани различни облици на верска пракса на по-даниците сè додека тие не биле спротивни со вкупните правила на Империјата.¹⁵

Средниот век е оној дел од човековата историја кој може да се именува како период на развој на теоријата на природните права. Во овој период природните права претставуваат додаток на канонското (црковното) и на граѓанското право, односно се верувало дека човекот не може да го создаде законот, туку единствено може да го открие.¹⁶ Во оваа смисла, наспроти вака утврдените верувања, луѓето, сепак, во овој период имаат сосема малку инхерентни права, а наместо тоа се соочуваат со голем број на должности со чие остварување се верувало дека тие работат за остварување на поголемиот интерес на Бога, на црквата, империјата, кралот или на феудалниот господар.¹⁷ Со текот на времето, како што средновековните институции започнуваат да пропаѓаат а на нивно место доаѓаат нациите-држави, луѓето започнуваат да стекнуваат поголема лична автономија. Овој процес на преоѓање на апстрактниот концепт на природни права во закони и преку нив негово имплементирање во праксата бил исклучително бавен и постепен.¹⁸

Теоретичарот кој веројатно на најдобар начин ги артикулирал споменатите идеи е **Џон Лок**. Неговите ставови подоцна стануваат основа за поголем број носечки уставно-правни документи, а особено на:

- ❖ **Прво**, Декларацијата за независност на Соединетите Американски Држави (САД) од 1776 година, во која во вториот пасус е предвидено следното:

„Сите луѓе се создадени еднакви и од страна на нивниот Создател им се доделени одредени неотуѓиви права, меѓу нив се животот, слободата и потрагата по среќата“.¹⁹

- ❖ **Второ**, Француската декларација за правата од 1789 година, во која во членот 10 се вели:

„Никој не може да биде земен на одговорност за неговото мислење, дури и верско, доколку таквото однесување не го вознемирува јавниот ред и процесите воспоставени со законот“.²⁰

Лок верувал дека сите човечки суштества поседуваат основни права, а владата е должна нив да ги заштитува. Во контекст на слободата на вероисповед, според Лок, **улогата на владата е да ги заштитува луѓето за да можат да ја прак-**

¹⁵ Jay A. Sigler, *Minority Rights: A Comparative Analysis*, Greenwood Press, 1983, стр.: 41

¹⁶ За развојот на правото во средниот век види Fritz Kern, *The Lack of Legislative Power, The Middle Ages: Readings in Medieval History*, 1970.

¹⁷ Darek H. Davis, *The Evolution of Religious Freedom as a Universal Human Right: Examining the Role of the 1981 United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, op.cit., стр.: 221.

¹⁸ Arcort Krishnaswami, *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practices*, op.cit., стр.: 4.

¹⁹ *Declaration of Independence*, (archives.gov), 7.11.2011.

²⁰ *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*, (hrcr.org), 7.11.2011.

тикуваат сопствената религија на начин на кој тие мислат дека е единствено исправен. Во оваа смисла, Лок вели:

„Грижата за душите на секоја личност и за нештата во рајот (...) треба да му биде оставена на секој човек одделно“.²¹

Лок ги гради ваквите ставови за слободата на вероисповед бидејќи бил уверен дека концептот на наметнување на одредена религија од страна на државата во минатото премногу често доведувал до проблеми, а не до решенија, односно дека убиството на милиони луѓе во името на одредена религија низ вековите се случува бидејќи владите имале преголемо влијание врз религијата и настојувале да го наметнат сопствениот поглед на верските нешта, со што на тој начин доаѓале во судири со другите луѓе и другите вероисповеди.²² Поради тоа, според него за да опстанат општествата треба **„да им остават на луѓето да си ја одберат сопствената вероисповед, односно поглавјето од човековата историја на единство помеѓу црквата и државата конечно треба да биде затворено“**.²³

На вака поставената теоретска основа, сè до почетокот на 20 век, слободата на вероисповед главно била определувана во меѓународните документи и тоа за малцинските верски заедници.²⁴ Во таа смисла, особено значајни се:

- ❖ **Прво, Вестфалскиот мировен договор од 1648 година**, со кој се става крај на триесетгодишната војна. Со него се гарантираат одредени права на протестантите во католичките европски држави, како и на католичките верници во државите кои воспоставуваат реформирани протестантски цркви;²⁵
- ❖ **Второ, Берлинскиот мировен договор од 1878 година**, со кој на балканските држави (**Бугарија, Црна Гора, Романија и Србија**) од страна на тогашните светски сили им се наметнуваат правила според кои тие се должни во рамките на своите граници да го гарантираат правото на сопственост, како и слободата на вероисповед на малцинските заедници;²⁶
- ❖ **Трето, Париската мировна конференција од 1919 година**, по завршувањето на Првата светска војна, со која им се наметнува обврската за почитување, меѓу другото и на слободата на вероисповед како на државите кои биле поразени (на пример, **Австрија, Бугарија или Турција**), така и на државите кои како резултат на освојувањата ги проши-

²¹ John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Prometheus Books, 1990.

²² John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, op.cit.

²³ Ваквиот став Џон Лок го објаснува во следниве реченици: „Нашата модерна англиска историја ни овозможува свежи примери на коруптивни униии помеѓу црквата и државата, во лицето на Хенри VIII, Едвард VI, Марија и Елизабета – премногу лесно и мазно клерот [на црквата] ги менуваше своите декрети и акти на верата, нивните форми на литургии, сè во согласност со инклинациите на споменатите кралеви и кралици“ (John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, op.cit).

²⁴ Види James E. Wood, *Religious Human Rights and a Democratic State*, Journal of Church and State, стр.: 739-765 и Bernadette Meyler, *The Limits of Group Rights: Religious Institutions and Religious Minorities in International Law*, St. John's Journal of Legal Commentary бр.: 2, стр.: 535-558.

²⁵ Benjamin Straumann, *The Peace of Westphalia as a Secular Constitution*, Constellations бр.: 2, 2008.

²⁶ *Congress of Berlin*, Енциклопедија Британика, op.cit и Daniel Philpott, *Religious Freedom and the Undoing of the Westphalian State*, Michigan Journal of International Law, op.cit.

руваат своите граници (на пример, **Чехословачка, Грција, Полска** или **Југославија**).²⁷

Од аспект на внатрешно-правните поредоци, пак, **САД се првата држава во светот која во највисокиот правен акт, Уставот, ја гарантира слободата на вероисповед.**²⁸ Оваа реалност е резултат на политичките ставови на творците на САД, кои преку гаранциите на слободното остварување на вероисповед, се надевале дека на новата територија нема да се соочат со верски втемелените проблеми и судења кои биле карактеристика на христијанскиот европски запад.²⁹ **Начинот на кој САД ја осигуруваат мирната коегзистенција помеѓу различните верски деноминации е прсликан и од страна на други држави во нивните уставни текстови.**³⁰ Денес најголем дел од демократските држави содржат одредби во своите уставни со кои се нудат гаранции за остварувањето на слободата на вероисповед.³¹

Од аспект на ова прашање е значајно и основањето на **Лигата на народите** со Париската мировна конференција во 1919 година. Претседателот на САД, **Вудро Вилсон**, во оваа смисла смета дека прашањата на верските слободи треба да претставуваат една од главните задачи на новоформираната организација. Тој вели:

„Признавајќи го фактот дека верските гонења и нетолеранцијата се основа за војните [...] треба да се очекува од сите држави како и од новите држави дека нема да носат закони со кои ќе се забрани или ќе се влијае врз слободата на вероисповедта...“.³²

Распаѓањето на Лигата на народите и хаосот кој го зафаќа светот со почетокот на Втората светска војна е причината за воспоставување нов став на меѓународната заедница поврзан со човековите права и слободи, кој се заснова на општа и универзална заштита на сите човечки суштества во сите држави.³³ Овој пристап е поддржан и промовиран од страна на претседателот на САД, **Теодор Рузвелт**, кој во 1941 година во неговиот познат говор **„за четирите слободи“** ќе изјави:

„На секоја личност мора да ѝ биде гарантирана слободата на говорот, слободата на изразувањето, слободата на вероисповед, слободата од војна, како и слободата од страв... Слободата на вероисповед е право на секоја личност да му се моли на Бога на својот начин – секаде во светот“.³⁴

²⁷ Види Margaret MacMillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, Random House Publishing Group, 2007.

²⁸ Види Thomas J Curry, *The First Freedoms: Church and State in America to the Passage of the First Amendment*, Oxford University Press, 1986.

²⁹ Види Michael J. Malbin, *Religion and Politics: The Intentions of the Authors of the First Amendment*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978 и William Lee Miller, *The First Liberty: Religion and the American Republic*, Alfred A. Knopf, 1986.

³⁰ Види Philip Schaff, *Church and State in the United States or the American Idea of Religious Liberty and Its Practical Effect*, G. P. Putnam's Sons, 1888.

³¹ Види J. Paul Martin, *Religions, Human Rights, and Civil Society: Lessons from the Seventeenth Century for the Twenty-First Century*, Brigham Young University Law Review, 2000, стр.: 933-944 и Orrin G. Hatch, *Religious Liberty at Home and Abroad: Reflections on Protecting this Fundamental Freedom*, Brigham Young University Law Review, 2001, стр.: 413-428.

³² Brice Dickson, *The United Nations and the Freedom of Religion*, op.cit., стр.: 330.

³³ Види Daniel Wehrenfennig, *The Human Right of Religious Freedom in International Law*, Peace Review: A Journal of Social Justice бр.: 18, стр.: 403-410.

³⁴ Brice Dickson, *The United Nations and the Freedom of Religion*, op.cit., стр.: 331-332.

За време на Втората светска војна од аспект на прашањето на слободата на вероисповед особено значајна е и заедничката декларација на лидерите на сојузничките антифашистички војски од 1942 година, со која, меѓу другото, се констатира дека:

„Комплетната победа над непријателот е основна за да може да се одбрани [...] слободата на вероисповед и да се презервираат човековите права и правдата“.³⁵

Со завршувањето на Втората светска војна започнува нова ера во развојот на човековите права и слободи, чиј дел е и слободата на вероисповед.³⁶ Имено, **споменатите прашања конечно излегуваат целосно надвор од рамките на националните држави со формирањето на ОН и другите меѓународни регионални организации каква што е СЕ.**³⁷

РМ, која во овој период ги започна процесите на возобновување на сопствената државност како дел од СФРЈ, стана активен чинител во овие глобални процеси на издигнување на вкупните стандарди поврзани со демократизацијата, чиј дел се човековите права и слободи, односно слободата на вероисповед водени од релевантните меѓународни организации.

2. ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ И СЛОБОДАТА НА ВЕРОИСПОВЕД

ОН како универзална меѓународна организација која се декларира како светско здружение на владите кои соработуваат на полето на меѓународното право, глобалната безбедност, економскиот развој и социјалната еднаквост е основана во 1945 година.

Од аспект на темата на трудот, значајни се следните 5 меѓународни документи на оваа меѓународна организација. Тие се:

- ❖ **Прво**, Повелбата на ОН;³⁸
- ❖ **Второ**, Универзалната декларација за човековите права и слободи (УДХР);³⁹
- ❖ **Трето**, Пактот за граѓански и политички права;⁴⁰
- ❖ **Четврто**, Декларацијата за елиминација на сите форми на нетолеранција базирана на религија или верување,⁴¹ како и
- ❖ **Петто**, Декларацијата за правата на лицата кои припаѓаат на национални етнички, верски и јазични малцинства.⁴²

³⁵ Arcort Krishnaswami, *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practicies*, op.cit., стр.: 12 и Steven K. Green, *Religious Liberty as a Positive and Negative Right*, Albany Law Review бр.: 70, 2007, стр.: 1453-1472.

³⁶ Види Lucas Swaine, *The Liberal Conscience: Politics and Principle the World of Religious Pluralism*, Cambridge University Press, 2006.

³⁷ Види Michael J. Perry, *The Morality of Human Rights: A Nonreligious Ground?*, Emory Law Journal бр.: 54, стр.: 97-150.

³⁸ *Charter of the United Nations* (treaties.un.org), 28.6.2012.

³⁹ *Universal Declaration of Human Rights*, Резолуција 217 А (III), (un.org), 28.6.2012.

⁴⁰ *International Covenant on Civil and Political Rights*, Резолуција 2200А (XXI), (un.org), 28.6.2012.

⁴¹ *Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Резолуција 36/55, (un.org), 28.6.2012.

⁴² *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, Резолуција 47/135, (un.org), 28.6.2012.

2.1. ПОВЕЛБА НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ

Повелбата на ОН е меѓународен договор со кој се основа оваа светска организација.⁴³ Во Преамбулата на овој документ во кој се определува мотивот за нејзиното создавање е определено дека тој се сведува на зацврстување на темелните права на човекот (чиј дел неспорно е и слободата на вероисповед, н.з.), како и достоинството и вредноста на човековата личност. Во оваа смисла, следува дополнителна разработка во алинејата 3 на членот 1 каде се наведени целите на ОН, при што како значаен предизвик за светската организација се истакнува дека, меѓу другото, **ќе биде и развојот на меѓународната соработка при решавање на меѓународните проблеми од економски, општествен, културен или хуманитарен карактер, како и промовирањето и охрабрувањето на почитувањето на човековите права и основните слободи за сите без оглед на расата, полот, јазикот вклучително и религијата.**

Повелбата на ОН има најголемо значење за промоцијата на прашањето на заштитата на човековите права и слободи на меѓународната политичка сцена.⁴⁴ Со неа, како резултат на големите ужаси со кои се соочи човештвото со Првата и со Втората светска војна, се направи обид за конечно институционализирање на прашањето на човековите права и слободи чие разбирање има универзален карактер.⁴⁵

2.2. УНИВЕРЗАЛНА ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И СЛОБОДИ

На темелот на одредбите од Повелбата, се надворзува УДХР која е усвоена од страна на Генералното собрание на светската организација⁴⁶ на 10 декември 1948 година.⁴⁷ Овој меѓународен документ има за цел дополнително да ги издигне и да ги допрецизира стандардите за човековите права и слободи. Со него во историјата на човековите права се прави транзицијата од „граѓански права“ во „човекови права“, односно започнува воспоставувањето на серија меѓународни инструменти во насока на заштита на човековите права и основните слободи за целото човештво.⁴⁸

Во ставот 8 од Преамбулата на УДХР, меѓу другото, се истакнува дека **„сите луѓе и нации, и за таа цел секој поединец и секој орган на општеството секогаш (...) ќе се стремат преку подучување и образование да го промовира-**

⁴³ *Charter of the United Nations*, op.cit.

⁴⁴ Види Michael J Perry, *Toward a Theory of Human Rights*, Cambridge University Press, 2007 и Natan Lerner, *The Nature and Minimum Standards of Freedom of Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2000, стр.: 905-932.

⁴⁵ Види Buihe P. Okenu, *The Right to Freedom of Religion vis a vis Religious Intolerance in the New Millennium*, дипломска работа, University of Georgia School of Law, 2002.

⁴⁶ Генералното собрание на ОН е еден од шесте основни органи на светската организација, каде сите држави-членки имаат еднаква репрезентативност и права, а чиј мандат е определен во главата 4 од Повелбата на ОН. Надлежностите на ова тело се поврзани со надгледување на Буџетот на ОН, назначувањето на непостојаните држави-членки во Советот за безбедност, примањето на извештаи што институциите и телата на ОН ги прават и давање предлози во форма на резолуции до останатите органи на светската организација.

⁴⁷ Во ставот 5 од Преамбулата на Универзалната декларација за човековите права е определено, меѓу другото, дека овој документ претставува продолжение на духот и одредбите од Повелбата на ОН (*Universal Declaration of Human Rights*, Резолуција 217 A (III), (un.org), op.cit.).

⁴⁸ Bernadette A. Meyler, *The Limits of Group Rights: Religious Institutions and Religious Minorities in International Law*, Cornell Law School, бр.: 08-013, 2008.

ат почитувањето на наведените права и слободи и преку прогресивни национални и меѓународни мерки ќе обезбедуваат нивно општо и ефикасно признавање и почитување, како меѓу народите на земјите-членки, така и меѓу народите на териториите под нивна јурисдикција". Според УДХР, сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права (член 1) и секој има право на живот, слобода и сигурност (член 3).

Во групата на граѓански и политички права, **УДХР го вклучува и правото на човекот на слобода на мислата, совеста и религијата**. Споменатото е направено со членот 18, според кој **секој има право на слобода на мислата, совеста и религија. Ова право ја вклучува и слободата човекот да ја промени својата религија или убедување, како и слободата, човекот, индивидуално или во заедница со други луѓе, приватно или јавно, да ја манифестира својата религија или убедување преку подучување, практикување, одржување служби или обреди.**

Анализата на овој член упатува на најмалку две правни состојби, а се поврзани со остварувањето на слободата на вероисповед.

- ❖ **Прво**, на секој човек во светот му е гарантирана слободата на вероисповед;
- ❖ **Второ**, таквата слобода подразбира можност за промена на вероисповедта, како и нејзино реално практикување од страна на една личност или на повеќе личности заедно, независно дали е тоа приватно или јавно.

Кон вака определената основа се надоврзува членот 29, кој се занимава со прашањето на ограничувањето на користењето на човековите права. Во оваа смисла, според ставот 2 на споменатата одредба, во користењето на човековите права и слободи граѓаните можат да бидат предмет единствено на онаков тип ограничувања кои се поврзани со користењето на истите такви права и слободи од страна на другите луѓе, како и друг тип ограничувања кои се поврзани единствено со востановениот морал, јавниот поредок, како и генералната благосостојба во демократските општества.

2.3. ПАКТ ЗА ГРАЃАНСКИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА

УДХР не е договор во меѓународно-правна смисла на зборот, односно оваа Декларација има единствено симболички и консултативен карактер.⁴⁹ Во прилог на споменатото говори членот 13 став 1 од Повелбата на ОН,⁵⁰ со кој се предвидува овој тип препораки да бидат вклучувани во меѓународните договори за да се овозможи истите да станат облигаторни за државите кои пристапуваат кон нив. Имајќи го предвид споменатото, во 1951 година Генералното собрание на ОН усвојува Резолуција,⁵¹ со која ѝ сугерира на Комисијата за човекови права при

⁴⁹ Види Milica Subotić, *Cultural Relativism for Universality of Human Rights - The Case of Reservations to Human Rights Treaties*, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo/ University of Bologna, април 2005.

⁵⁰ *Charter of the United Nations*, op.cit.

⁵¹ Види Резолуција 543/6, (un.org), 28.6.2012.

оваа Организација⁵² да подготви предлог-текст на два меѓународни пакта, од кои едниот посветен на граѓанските и политичките права, а другиот на економско, социјалните и културните права. Понатаму, **15 години по ваквата иницијална препорака, Генералното собрание на ОН ги усвојува двата пакта за човековите права, кои гласат: Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права и Меѓународен пакт за граѓански и политички права.** Со нив, одредбите од УДХР, вклучувајќи ги и тие за слободата на вероисповед, прераснаа во **правни облигаторни норми за државите кои пристапија кон двата пакта**, бидејќи тие за разлика од УДХР имаат статус на меѓународни договори кои правно ги обврзуваат државите. На овој начин ОН како светска организација, која ги антиципира историските предизвици со кои се соочува човештвото, извршува дополнително влијание врз националните правни поредоци на државите во насока на осигурување на поцелосна заштита и потемелни гаранции во однос на човековите права и слободи.

Во преамбулите на овие документи кои се истоветни по содржината е дефиниран генералниот принцип кој ја определува нивната правна смисла и историско значење. Тој се сведува на целта за признавање на инхерентното достоинство на членовите на целото човеково семејство и нивните еднакви и неповредливи права кои ја претставуваат основата на слободата, правдата и мирот во светот.

Двата пакта претставуваат обврска за државите да обезбедат еднакви права за мажите и жените, како и да ја оневозможат дискриминацијата во рамките на нивните територии врз повеќе основи, какви што се: расата, културата, јазикот, политичкото или другото мислење, националното или социјалното потекло, како и верската припадност.

Од аспект на темата, значаен е Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, а особено членот 18,⁵³ според кој:

1. Секое лице има право на слобода на мислата, на совеста и на вероисповед. Ова право ја подразбира слободата на исповедувањето и на примањето на вера или убедување по свое наоѓање, како и слободата таа вера или убедувањето да го манифестира поединечно или заедно со други, како јавно, така и приватно, преку култ, преку вршење на верски и ритуални обреди и преку веронаука.
2. Никој не може да биде предмет на присилба, со која би му се нарушила слободата да има или да прифати вера или убедување по негово наоѓање.
3. Слободата на манифестирањето на верата или убедувањето може да биде предмет само на оние ограничувања што ги предвидува законот, а кои се нужни заради заштита на јавната безбедност, на

⁵² Комисијата за човекови права на ОН (UNCHR) е орган во состав на економско-социјалниот совет на светската организација. Истата функционира од 1946 до 2006 година, кога Генералното собрание на светската организација ја заменува со друга институција која го носи називот Совет на Обединетите нации за човекови права. Главната задача на ова тело беше, имајќи ги предвид соодветните меѓународни документи на ОН од областа на човековите права, да истражува, надгледува и известува за остварувањето на истите во различни држави и територии од светот.

⁵³ *International Covenant on Civil and Political Rights*, op.cit.

редот, на здравјето или на моралот, или, пак, на основните права и слободи на други лица.

4. Државите-потписнички на овој пакт се обрзуваат да ја почитуваат слободата на родителите, а во даден случај на законските старатели да им го обездот на своите деца она верско и морално образование кое е во согласност со нивните сопствени убедувања.

Споредбата на членот 9 од УДХР со членот 18 од Пактот упатува на заклучокот дека меѓународната заедница во лицето на ОН прави дополнителни прецизирања на слободата на вероисповед, како и проширување на нејзината изворна смисла, особено во 3 дела:

- ❖ **Прво**, забрана за присилување на луѓето во насока на задушвање или неостварување на слободата на вероисповед;
- ❖ **Второ**, утврдување на границите во кои услови може да се забрани остварувањето на слободата на вероисповед;
- ❖ **Трето**, гаранции на семејствата (односно, на родителите и на децата, а во одреден случај старателите, н.з.) во делот на слободата за пренесување на семејните верски норми преку определбата за обезбедување соодветно верско образование, но без да се прецизира начинот на кој истото би се остварувало.

Во оваа смисла значаен е и членот 27, според кој во државите каде што постојат етнички, верски или јазични малцинства, лицата кои припаѓаат на тие малцинства не можат да бидат лишени од правото да имаат, заедно со другите членови на својата група, свој посебен културен живот, да ја манифестираат и да ја исполнуваат својата сопствена вера или да се служат со својот јазик. Овој член во годините што следуваат ќе биде искористен како **основа** за усвојување на **Декларацијата за елиминација на сите форми на нетолеранција базирана на религија или верување**,⁵⁴ како и на **Декларација за правата на лицата кои припаѓаат на национални етнички, верски и јазични малцинства**,⁵⁵ со кои светската организација уште подлабоко правно ја нормира слободата на вероисповед.

2.4. ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ЕЛИМИНАЦИЈА НА СИТЕ ФОРМИ НА НЕТОЛЕРАНЦИЈА БАЗИРАНА НА РЕЛИГИЈА ИЛИ ВЕРУВАЊЕ

На 25 ноември 1981 година Генералното собрание на светската организација ја усвојува Декларацијата за елиминација на сите форми на нетолеранција базирана на религија или верување.⁵⁶

Процесот до конечното усвојување на Декларацијата **е прилично долготраен**. Тој поминува низ најмалку три фази, при што во првата која започнува во 1962

⁵⁴ *Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Резолуција 36/55, (un.org), op.cit.

⁵⁵ *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, Резолуција 47/135, (un.org), op.cit.

⁵⁶ *Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, op.cit.

година е вообличен концептот на Декларацијата, во втората од 1972 година е составена првата предлог-верзија, додека последната фаза започнува во 1981 година, кога и финално се усвојува овој документ.⁵⁷ Причините за долготрајноста на овој процес, се разбира, **се резултат на спротивставеностите меѓу државите-членки на Светската организација во однос на прашањето за тоа што претставува верска нетолеранција**. Најочигледно во оваа насока е, на пример, **прашањето на промена на вероисповедта**, каде наспроти државите од западната цивилизација кои истото го признаваат, во дел од исламските арпски држави промената на верата се толкува како тежок престап, кој во одредени случаи подлежи и на смртна казна.⁵⁸ Во оваа смисла, исто така, малиот број на гаранции кои се предвидуваат во Декларацијата, како и фактот дека истата не предвидува никакви правни обврски за државите-потписнички, се дополнителна потврда на изречената констатација.

Декларацијата за елиминација на сите форми на нетолеранција базирана на религија или верување е составена од преамбула и 8 члена.

Со неа, меѓу другото:

- ❖ **Прво**, се потврдува правото на секоја личност на слобода на вероисповед дефинирано со членот 9 од УДХР, како и членот 18 од Пактот за граѓански и политички права (член 1);
- ❖ **Второ**, се забранува кој било да биде предмет на дискриминација заснована на религија или верување (член 2);
- ❖ **Трето**, се укажува на фактот дека дискриминацијата заснована на религија или верување е спротивна на човечкото достоинство, а со тоа и со Повелбата на ОН, со што, во таа насока ќе биде оквалификувана како кршење на човековите права и слободи (член 3);
- ❖ **Четврто**, се поттикнуваат сите држави да преземат ефективни мерки за превенција и елиминација на овој тип дискриминација (член 4);
- ❖ **Петто**, следејќи ја логиката на последниот став од членот 19 на Пактот за граѓански и политички права се предвидува серија на права на родителите (односно, старателите) и децата (член 5). Имено:
  - Право на родителите (старателите) да го организираат семејството во согласност со нивните верувања;
  - Право на децата да имаат пристап до образование поврзано со религијата во согласност со желбите на родителите;
  - Забрана децата да бидат дискриминирани по основ на религија или верување, како и
  - Обврска според која практикувањето на религија од страна на децата не смее да влијае врз нивниот физички или психички развој.

⁵⁷ Jose Luis Soberanes Fernandez, *Mexico and the 1981 United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2002.

⁵⁸ Jose Luis Soberanes Fernandez, *Mexico and the 1981 United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, op.cit.

- ❖ **Шесто**, во согласност со членот 1 на Декларацијата во кој е дефинирана слободата на вероисповед, се предвидуваат серија гаранции (член 6). Имено:
  - Право на граѓаните да се здружуваат во остварувањето на слободата на вероисповед;
  - Право на формирање хуманитарни организации во контекст на остварувањето на слободата на вероисповед;
  - Право на создавање и користење на текстови и други материјали поврзани со остварување на споменатото право;
  - Право да се подучуваат луѓето на религијата на соодветни места;
  - Право на финансиска поддршка;
  - Право да се обучуваат луѓето за прашања поврзани со религијата, како и
  - Право на воспоставување комуникација во врска со остварувањето на слободата на вероисповед.

2.5. ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА КОИ ПРИПАЃААТ НА НАЦИОНАЛНИ ЕТНИЧКИ, ВЕРСКИ И ЈАЗИЧНИ МАЛЦИНСТВА

Во 1992 година Генералното собрание на ОН ја усвојува и Декларација за правата на лицата кои припаѓаат на национални етнички, верски и јазични малцинства.⁵⁹ Исто како и Декларацијата за елиминација на сите форми на нетолеранција базирана на религија или верување, и овој документ претставува облик на меко правно регулирање на оваа област со кој не се предвидени санкции за евентуално прекршување на неговите одредби од страна на државите-потписнички.

Документот е составен од преамбула и од 9 члена.

Со него:

- ❖ **Прво**, се определуваат правата на лицата кои припаѓаат на национални, етнички, верски и јазични малцинства, односно:
  - Правото да ја уживаат сопствена култура, да ја исповедаат и практикуваат сопствената вера и да го употребуваат сопствениот јазик, во приватност и во јавност (член 2 став 1);
  - Правото слободно и без мешање или кој било облик на дискриминација да учествуваат ефективно во културниот, верскиот, социјалниот, економскиот и јавниот живот (член 2 став 2);
  - Правото да учествуваат ефективно во одлуките на национално и на, каде е целесходно, регионално ниво што се однесува на малцинството на кое тие припаѓаат или на регионите во кои тие живеат, на начин кој нема да биде некомпатибилен со националното законодавство (член 2 став 3);
  - Правото да основаат и да одржуваат сопствени асоцијации (член 2 став 4);
  - Правото да основаат и да одржуваат, без никаква дискриминација, слободни и мирољубиви контакти со други членови од нивната група

⁵⁹ Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, op.cit.

и со лица припадници на други малцинства, како и контакти надвор од границите со граѓани на други држави со кои се поврзани со национални или етнички, верски или јазични врски (член 2 став 5), како и

- Правото да ги извршуваат нивните права, вклучувајќи ги и тие поставени во сегашната Декларација, индивидуално како и во општеството со други членови од нивната група, без никаква дискриминација (член 3 став 1).

❖ **Второ**, се предвидуваат **обврски за државите**, односно:

- Обврската да го заштитат битието и националниот или етничкиот, културниот, верскиот и јазичниот идентитет на малцинствата во рамките на нивните односни територии и да охрабруваат услови за промоцијата на тој идентитет (член 1);
- Обврската да преземат мерки каде е потребно за да осигураат дека припадниците на малцинствата можат целосно и ефективно да ги извршуваат нивните човекови права и фундаментални слободи без никаква дискриминација и во потполна рамноправност пред законот (член 4 став 1);
- Обврската да преземат мерки за создавање соодветни услови да им овозможат на припадниците на малцинствата да ги изразат нивните особености и да ја развијат нивната култура, јазик, вера, традиција и обичаи, освен кога особени практикувања го прекршуваат националниот закон и се спротивни на меѓународните стандарди (член 4 став 2);
- Обврската да преземаат мерки каде што е можно, припадниците на малцинствата да имаат соодветни можности да го изучуваат својот мајчин јазик или да добиваат инструкции на нивниот мајчин јазик (член 4 став 3);
- Обврската да преземаат мерки во полето на образованието, за да го охрабрат познавањето на историјата, традициите, јазикот и културата на малцинства кои постојат на нивната територија (член 4 став 4);
- Обврската да преземат мерки така што припадниците на малцинствата да можат да партиципираат целосно во економскиот напредок и развој на нивната земја (член 4 став 5), како и
- Обврската да соработуваат со други држави за прашања во врска со припадниците на малцинствата, меѓу останатото, разменувајќи информации, со цел да се промовира заедно разбирање и доверба (член 7).

3. СОВЕТОТ НА ЕВРОПА И СЛОБОДАТА НА ВЕРОИСПОВЕД

Советот на Европа е регионална меѓународна организација основана на 5 мај 1949 година заради промовирање поголема соработка помеѓу државите на европскиот континент, како и заради промоција на демократијата и човековите права и владеењето на правото.⁶⁰ Од аспект на темата на трудот, значајни се следните два меѓународни документи на оваа меѓународна организација. Тие се:

⁶⁰ За значењето на Советот на Европа во промоцијата на слободата на вероисповед види Simon Barnett, *Religious Freedom and the European Convention on Human Rights: the Case of the Baltic States*, Religion, State & Society бр.: 2, 2001, стр.: 91-100.

- ❖ **Прво, Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи** (ЕКЧП)⁶¹, како и
- ❖ **Второ, Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства.**⁶²

3.1. ЕВРОПСКА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И ОСНОВНИТЕ СЛОБОДИ

Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи е усвоена на 4 ноември 1950 година и има форма на меѓународен договор отворен за потпишување од страна на државите-членки на СЕ.⁶³ Од 1950 година ЕКЧП е изменета и дополнета дванаесет пати преку серија на протоколи. Во однос на темата на трудот важна е преамбулата на договорот, која се повикува на УДХР, како и членот 1, според која државите-потписнички им ги признаваат на сите лица под нивна надлежност правата и слободите утврдени со Конвенцијата. Во оваа смисла, рамката се поставува и со членот 14, според кој уживањето на правата и слободите, признати со ЕКЧП, треба да се обезбеди без никаква дискриминација заснована врз пол, раса, боја на кожата, јазик, политичко или кое и да е друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање или кој и да е друг статус вклучително и вероисповед, како и членовите 19 и 32 со кои се предвидува основање на Европскиот суд за човекови права, кој има надлежност за сите прашања во врска со интерпретацијата и примената на Конвенцијата и на нејзините протоколи.

На вака дефинираната рамка се надоврзува членот 9 со кој се определуваат границите на слободата на вероисповед. Имено, според оваа одредба:

1. Секој човек има право на слобода на мислата, совеста и верата. Ова право ја вклучува слободата за промена на верата и убедувањето, како и слободата за изразување на својата вера или убедување, сам или заедно со другите, јавно или приватно, преку богослужба, поука, проповеди, верски обреди и ритуали.
2. Слободата за изразување на својата вера или на своите убедувања може да биде предмет само на оние ограничувања кои се предвидени со закон и кои претставуваат мерки во интерес на јавната безбедност, поредокот, здравјето и моралот или заштитата на правата и слободите на други, неопходни во едно демократско општество.

Структурата на одредбата поврзана со остварувањето на слободата на вероисповед, како и посредните членови поврзани со прашањето на недискриминацијата и ограничувањето на слободите и правата, во основа се исти со соодветните одредби од документите на ОН. Во секој случај, **единствената исклучително ва-**

⁶¹ *European Convention on Human Rights*, Council of Europe Treaty Series, No. 5.

⁶² *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Council of Europe (conventions.coe.int), 29.6.2012.

⁶³ *European Convention on Human Rights*, op.cit.

жна разлика се состои во правната сила на Конвенцијата. Имено, за разлика од документите усвоени од страна на ОН, државите-членки на СЕ со ЕКЧП се откажуваат од дел од својот суверенитет поврзан со надлежноста на националните судови делегирајќи му овластувања на Европскиот суд за човекови права, чии одлуки се задолжителни за државите. Судот, пак, постапувајќи по претставките на лица од државите-членки на оваа европска меѓународна организација нуди широк спектар на информации кои фрлаат дополнително светло во однос на смислата и опсегот на определената слобода на вероисповед. Имајќи го предвид споменатото, во продолжение, следува поблизок осврт на шест покарактеристични судски одлуки на Европскиот суд за човекови права, односно:

- ❖ **Прво**, одлуката во спорот *Kokkinakis v. Greece*;⁶⁴
- ❖ **Второ**, одлуката во спорот *Kalac v. Turkey*;⁶⁵
- ❖ **Трето**, одлуката во спорот *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*;⁶⁶
- ❖ **Четврто**, одлуката во спорот, *Pretty v. the The United Kingdom*;⁶⁷
- ❖ **Петто**, одлуката во спорот *Feti Demirtas v. Turkey*,⁶⁸ како и
- ❖ **Шесто**, одлуката во спорот *Soile Lautsi и други v. Italy*.⁶⁹

Во случајот **Kokkinakis v. Greece** од 1992 година, споменатото лице ја тужи Грција бидејќи бил обвинет за проселитизам⁷⁰ од страна на државата, што, пак, тој смета дека е остварување на неговата слобода на вероисповед. Судот, постапувајќи по пријавата, а врз основа на член 9 од Конвенцијата, пресудува во корист на *Kokkinakis* на тој начин натамошно допрецизирајќи ја смислата на одредбата од ЕКЧП поврзана со остварувањето на слободата на вероисповед особено во два дела:

- ❖ **Прво**, слободата на вероисповед е една од основите на демократското општество која го определува идентитетот на верниците, но, исто така, и на атеистите, агностиците, скептиците и незаинтересираните (точка 31⁷¹);
- ❖ **Второ**, слободата да се манифестира вероисповедта во себе го вклучува и правото да се убеди некој во односните верувања (точка 31⁷²).

Во случајот **Kalac v. Turkey** од 1997 година, споменатото лице кое работи во турската армија е предвремено пензионирано од страна на соодветните институции во соодветна постапка, бидејќи, имајќи го предвид неговото поведење, било оценето дека истиот има прифатено недозволно фундаменталистичко верско

⁶⁴ *Kokkinakis v. Greece*, 3/1992/348/421, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁶⁵ *Kalac v. Turkey*, 61/1996/680/870, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁶⁶ *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*, 27417/95, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁶⁷ *Pretty v. the The United Kingdom*, 2346/02 European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁶⁸ *Feti Demirtas v. Turkey*, 5260/07, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁶⁹ *Lautsi v. Italy*, App. No. 30814/06, 2011, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

⁷⁰ Проселитизмот претставува акт со кој се настојува да се конвертира една личност во друга вероисповед или верување.

⁷¹ *Kokkinakis v. Greece*, 3/1992/348/421, op.cit.

⁷² Ibid.

мислење.⁷³ Судот постапувајќи по пријавата, а врз основа на член 9 од Конвенцијата, одлучува дека турската држава не ја прекршила ЕКЧП. Од одлуката на судот може да се извлечат два дополнителни заклучока, кои фрлаат дополнително светло врз карактерот на слободата на вероисповед. Имено, според судот:

- ❖ **Прво**, слободата на вероисповед во себе не ги вклучува буквално сите постапки на една личност поврзани со нејзиното остварување. Според тоа, секој треба при преземањето на одредени чекори да води сметка за неговата специфична верска состојба (точка 27⁷⁴), како и
- ❖ **Второ**, правилата во институциите (каква што е армијата, н.з.) се определени, а луѓето кои се ангажираат во нив, истите ги прифаќаат затоа што донесената одлука нема врска со слободата на вероисповед, туку со однесувањето и ставовите на работното место (точка 28⁷⁵).

Во случајот **Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France** од 1987 година, асоцијацијата на подносителот на пријавата, следејќи ја законски утврдената постапка, побарува од министерот за внатрешни работи на Франција дозвола да поднесе барање до Министерството за земјоделство за да ѝ биде доделено официјално одобрение за колење на животните, што претставува религиски ритуал на оваа еврејска асоцијација. Иако веќе постои легитимна институција која ги извршува овие ритуали, според подносителот истите не биле извршувани правилно поради што се одлучил на овој чекор. На крајот, апликацијата на подносителот е одбиена во крајната инстанција. Судот, имајќи го предвид членот 9 и членот 14 од ЕКЧП, смета дека Франција не ги прекршила посочените членови. Во оваа смисла, од ваквата одлука на судот може да се извлечат 3 заклучоци, кои фрлаат дополнително светло врз карактерот на слободата на вероисповед. Имено, според судот:

- ❖ **Прво**, под неостварување на слободата на вероисповед може да се смета чин со кој одредена верска постапка е оквалификувана како нелегална, односно е забранета (точка 80/81⁷⁶);
- ❖ **Второ**, карактерот на остварувањето на слободата на вероисповед не зависи од индивидуалниот впечаток за постоењето, односно непостоењето на услови за извршување на соодветните верски ритуали (точка 83⁷⁷), како и
- ❖ **Трето**, остварувањето на слободата на вероисповед не треба да го загрозува остварувањето на другите човекови права и слободи (точка 84⁷⁸).

Во случајот **Pretty v. the United Kingdom**, посоченото лице ја тужи својата држава, бидејќи, иако боледува од тешка болест, во согласност со законите на Обединетото Кралство не е можно да се изведе убиство од милосредие поради што смета дека, меѓу другото, е прекршен членот 9 од ЕКЧП, бидејќи тоа претста-

⁷³ Види *The Encyclopedia of Political Science*, op.cit., стр.: 642-644.

⁷⁴ *Kalac v. Turkey*, 61/1996/680/870.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*, 27417/95, op.cit.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

вувало нејзино верско уверување. Судот, постапувајќи по пријавата одлучува дека Обединетото Кралство не ја прекршило Конвенцијата, со што извлекува два важни заклучока кои попрецизно го определуваат карактерот на слободата на вероисповед:

- ❖ **Прво**, не може сите мислења или уверувања на луѓето да се подведат под категоријата верски, како и
- ❖ **Второ**, членот 9 од ЕКЧП не ги опфаќа апсолутно сите манифестации кои се мотивирани од верски причини, туку само основните.

Случајот **Feti Demirtas v. Turkey** е дел од групата случаи кои ги разгледува Европскиот суд за човекови права, а кои се однесуваат на прекршувањето на членот 9 од ЕКЧП поврзан со правото на приговор на совеста. Во овој случај, споменатото лице ја тужи Република Турција, бидејќи како припадник на верската заедница „Јеховини сведоци“ иако изјавува пред соодветните органи дека не сака да служи воен рок со оружје поради неговите верски убедувања, барајќи таа обврска да ја извршува преку граѓански ангажман, ова право не му било овозможено. Судот, постапувајќи по пријавата, а врз основа на член 9 од Конвенцијата, пресудува во корист на Demirtas на тој начин натамошно допрецизирајќи ја смислата на одредбата од ЕКЧП поврзана со остварувањето на слободата на вероисповед во делот на правото на приговор на совеста во два дела:

- ❖ **Прво**, иако членот 9 од ЕКЧП не го предвидува директно правото на приговор на совеста, сепак, истото се подразбира, како и
- ❖ **Второ**, слободата на вероисповед подразбира фер и соодветен третман од страна на државата кон верските малцинства, што подразбира давање на можности да придонесуваат во развојот на општеството на начин кој кореспондира со нивните уверувања.

Во случајот **Lautsi и други v. Italy**, лицето, откако ги искористува сите правни механизми во Република Италија, се обраќа пред Европскиот суд за човекови права во врска со присуството на религиски симболи (крстови) во училиниците во училиштата во таа држава. Наспроти првичната одлука на вториот оддел на судот од 2009 година со која се констатира дека Република Италија со тоа го прекршила членот 9 од ЕКЧП кој се однесува на слободата на мислата, совеста и на верата пресудувајќи во корист на Lautsi и на другите, сепак, заседавајќи во пленарен формат, судот во март 2011 година донесува конечна одлука, пресудувајќи дека Италија не го прекршила членот 9 од ЕКЧП.⁷⁹ Имено, според судот, во државите со христијанска традиција, христијанството ужива посебна општествена легитимизација, со што истото се одделува од останатите филозофски и религиски системи. Со други зборови, според судот, бидејќи Италија е држава со христијанска традиција, симболите на оваа вероисповед можат да уживаат посебна видливост наспроти останатите религиски или идеолошки симболи. На овој начин, судот натамошно ја допрецизира ЕКЧП поврзана со остварувањето на слободата на вероисповед особено во три дела:

⁷⁹ *Lautsi v. Italy*, App. No. 30814/06, 2011, op.cit.

- ❖ **Прво**, ЕКЧП не им забранува на државите јавно да ја исповедуваат доминантната вероисповед, меѓу другото, и со поставување на религиски симболи (крстови) во училиниците и во училиштата;
- ❖ **Второ**, со ЕКЧП се бара од државите да дејствуваат неутрално кон граѓаните, што не значи дека државата во основа треба да биде неутрална, како и
- ❖ **Трето**, со ЕКЧП државите немаат обврска да дејствуваат неутрално во секое време и за сите прашања, туку единствено кога станува збор за односот кон личните слободи и права на граѓаните.

3.2. РАМКОВНА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЗАШТИТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА

Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства е усвоена во 1995 година.⁸⁰ Таа е првиот правно обврзувачки мултилатерален инструмент за заштита на националните малцинства воопшто, а се спроведува преку националните закони и политика. Од аспект на темата на трудот, значајни се пет одредби кои фрлаат ново светло врз развојот на слободата на вероисповед. Имено, се тргнува од фактот според кој заштитата на националните малцинства и на правата и слободите на припадниците на тие малцинства се интегрален дел на меѓународната заштита на човековите права и, како такви, претставуваат област на меѓународната соработка (член 1). На темелот на споменатото се укажува дека државите се должни да ги унапредуваат условите за да им овозможат на припадниците на националните малцинства да ја сочуваат и развиваат својата култура, како и да ги сочуваат суштинските елементи на нивниот идентитет – нивната вера, нивниот јазик, нивните традиции и нивното културно наследство (член 5). Понатаму, според членот 6 државите се обврзуваат да го поттикнуваат духот на толеранција и меѓукултурен дијалог, како и да преземаат ефикасни мерки за унапредување на заемното почитување и разбирање и соработката меѓу сите лица кои живеат на нивната територија, без оглед на нивниот етнички, културен, јазичен или верски идентитет, особено во областа на образованието, културата и медиумите. Со членот 7, пак, државите се обврзуваат да му го обезбедат на секој припадник на национално малцинство почитувањето на правото на слобода, на мирно собирање, на слобода на здружување, слобода на изразување и слобода на мисла, совест и вера, како и според членот 8, да му го признаат на секој припадник на национално малцинство правото на изразување на неговата вера или убедување, како и правото на формирање на верски институции, организации и здруженија. Конечно, според членот 17 државите-потписнички на документот се обврзуваат да не го попречуваат правото на припадниците на националните малцинства слободно и мирољубиво да одржуваат контакти со лица од другата страна на границите кои законски се наоѓаат во други држави, особено оние со кои тие имаат заеднички етнички, културен, јазичен или верски идентитет или заедничко културно наследство.

⁸⁰ *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, op.cit.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Врз основа на истакнатото, се извлекуваат повеќе заклучни согледувања за меѓународно-правните стандарди за слободата на вероисповед и РМ.

1. ОН како универзална меѓународна организација во светот ги постави стандардите поврзани со остварувањето на човековите права и слободи, чиј неспорен дел се верските слободи и права, при што Повелбата на ОН со која се основа оваа организација има најголемо значење. Со неа се направи обид за конечно институционализирање на споменатите прашања, бидејќи за прв пат во човековата историја се поставуваат стандарди кои се задолжителни за сите држави во светот. На темелот на одредбите од Повелбата се надворзува УДХР. Со овој меѓународен документ кој има за цел дополнително да ги издигне и да ги допрецизира стандардите за човековите права и слободи се прави транзицијата од „граѓанските права“ во „човековите права“. Во групата на граѓански и политички права, УДХР го вклучува и правото на човекот на слобода на мислата, совеста и религијата. Ова право ја вклучува и слободата човекот да ја промени својата религија или убедување, како и слободата, човекот, индивидуално или во заедница со други луѓе, приватно или јавно, да ја манифестира својата религија или убедување преку подучување, практикување, одржување служби или обреди. Понатаму, 15 години по ваквата иницијална препорака со усвојувањето на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права и со Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, одредбите од УДХР, вклучувајќи ги и тие за слободата на вероисповед, прераснаа во правни облигаторни норми за државите кои пристапија кон двата пакта, бидејќи тие, за разлика од УДХР, имаат статус на меѓународни договори кои правно ги обврзуваат државите. На овој начин ОН извршуваат дополнително влијание врз националните правни поредоци во насока на осигурување на поцелосна заштита на човековите права и слободи.
2. СЕ извршува, исто така, важно влијание врз развојот на стандардите поврзани со остварувањето на верските слободи и права, најмногу преку ЕКЧП, како и преку Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства. Согледувајќи го карактерот на документите, може да се заклучи дека истите претставуваат дополнително разработување, но и натамошно допрецизирање на слободата на вероисповед. Ваквите процеси во СЕ како најстара европска организација имаат перманентен карактер, особено низ призма на улогата на Европскиот суд за човекови права, кој, како што видовме, натамошно ги развива стандардите во оваа област. Консеквентно на споменатото, исто така, имајќи го предвид значењето на оваа организација, истата одигрува особено важно влијание врз останатите нации на европскиот континент кои ја стекнуваат независноста по нејзиното основање за побрзо исполнување на овие исклучително важни демократски стандарди. Конечно, во ова светло СЕ посредно влијае и врз државите во другите делови од светот кои поради разни причини имаат пониско ниво на демократски развој, со што на одреден начин ја определува и агендата на

ОН во смисла на натамошно проширување на дефинираните демократски стандарди на европскиот континент во сите делови од светот.

3. РМ како држава-членка на ОН и на СЕ, а во согласност со Уставот, ги прифатила соодветните документи со што истите стануваат дел од нашиот правен поредок. Врз основа на изнесеното може да се увиди дека нашата држава сосема доследно ги почитува ваквите стандарди, на тој начин давајќи свој придонес во нивната натамошна афирмација. Сепак, имајќи ги предвид вкупните околности, потребно е продолжување на институционалниот фокус за надминување на преостанатите предизвици на дел од оваа исклучително динамична област во согласност со словото и духот на анализираниите меѓународни стандарди. Ваквите предизвици предоминантно се однесуваат на градењето на државен консензус во однос на „границите на македонскиот секуларизам“, кој, пак, опфаќа серија на сложени прашања кои се однесуваат на степенот на присуственост на религијата во политиката и институциите, но и во образованието, здравството, културата и севкупно во јавниот живот на граѓаните кои се слободни да одлучат дали и на која вероисповед ќе ѝ припаѓаат, да ја променат вероисповедта и, секако, сами или во заедница со други да ја практикуваат својата вера.

ABSTRACT

REPUBLIC OF MACEDONIA AND THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS ON THE FREEDOM OF RELIGIOUS BELIEF

Today the protection of the religious rights and freedoms is an extremely serious task, because it means that coherent legal rules are necessary to enable balance in exercising the rights and duties of all citizens – the believers of the different faiths and the non-believers. Taking this into consideration, the international organizations, as well as the sovereign democratic states, are trying to find appropriate legal solutions related to these important issues.

The Republic of Macedonia as a democratic European state is constructing a constitutional and political system that is founded on these essential legal standards of the developed world. They, in turn, found its legal expression in the documents of the relevant international governmental organizations accepted by our state. In this regard, the relevant documents of the United Nations and of the Council of Europe, as organizations in which the Republic of Macedonia is a member state, in accordance with the norms of our constitution, are part of our internal legal order.

Considering the aforementioned, in this paper, the questions related to the freedom of religious belief are revealed in the four sections, whereby in the first section entitled “theoretical-historical overview” an overview is presented of the development of the ideas for the freedom of religion throughout the history. The second section entitled “The United Nations and the freedom of religious belief”, contains legal analysis of the meaning and scope of the freedom of religious belief in the documents of this world organization, while the third section titled: “The Council of Europe and the freedom of religious belief” contains an identical analysis, as in the previous section, related to the this oldest European regional organization. On the foundation of the presented information in all parts of this paper, the last section titled “concluding observations” includes the findings related to the scope of the freedom of religious belief in the Republic of Macedonia.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Biran Tierney, *The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150-1625*, 1997.
2. Darek H. Davis, *The Evolution of Religious Freedom as a Unoversal Human Right: Examing the Role of the 1981 United Nation Declaration on the Eliimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2002, стр.: 220.
3. Oded Haklai, *Religious–Nationalist Mobilization and State Penetration Lessons From Jewish Settlers’ Activism in Israel and the West Bank*, Comparative Political Studies бр.: 6, Sage Publications, јуни 2007, стр.: 713-730.
4. Alexander Kyrlezhev, *Relationships Between Human Rights Concept And Religious Values*, Religion in Eastern Europe бр.: 1, февруари 2007, стр.: 41-47.
5. James F. Harris, *Religion and Liberal Democracy*, The Humanist, мај-јуни 2006, стр.: 26-30 и Brice Dickson, *The United Nations and the Freedom of Religion*, International and Comparative Law Quarterly, 1995, стр.: 327.
6. Daniel Philpott, *Religious Freedom and the Undoing of the Westphalian State*, Michigan Journal of International Law, лето 2004, стр.: 981-998; A. Raymond Randolph, *Spreading Democracy*, Northwestern University Law Review бр.: 1, 2008, стр.: 431-432.
7. Louis René Beres, *Religious Extremism and International Legal Norms: Perfidy, Preemption, and Irrationality*, Case Western Reserve Journal of International Law бр.: 39, стр.: 709-730.
8. *Политичките партии и границите на секуларизмот во Република Македонија*, Фондација „Конрад Аденауер“, Policy Brief, Скопје, 2014.
9. *Влијанието на верските заедници врз институциите и политиката во Република Македонија*, Фондација „Конрад Аденауер“, Policy Brief, Скопје, 2015.
10. Rex Ahdar и Ian Leigh, *Religious Freedom in the Liberal State*, Oxford University Press, 2005.
11. Theo C. Van Boven, *Religious Liberty in the Context of Human Rights*, The Ecumenical Review, стр.: 345-355.
12. Michael W. McConnell, *Religious Freedom, Separation of Powers, and the Reversal of Roles*, Brigham Young University Law Review, 2001, стр.: 611-618.
13. Arcort Krishnaswami, *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practicies*, United Nations, 1960, стр.: 2.
14. Jay A. Sigler, *Minoritie Rights: A Comparative Analysis*, Greenwood Press, 1983, стр.: 41
15. *The Lack of Legislative Power, The Midle Ages: Readings in Medieval History*, 1970.
16. *Declaration of Independence*, (archives.gov), 7.11.2011.
17. *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*, (hrcr.org), 7.11.2011.
18. John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Prometheus Books, 1990.
19. James E. Wood, *Religious Human Rights and a Democratic State*, Journal of Church and State, стр.: 739-765 и Bernadette Meyler, *The Limits of Group Rights: Religious Institutions and Religious Minorities in International Law*, St. John’s Journal of Legal Commentary бр.: 2, стр.: 535-558.

20. Benjamin Straumann, *The Peace of Westphalia as a Secular Constitution*, Constellations бр.: 2, 2008.
21. Margaret MacMillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World*, Random House Publishing Group, 2007.
22. Thomas J Curry, *The First Freedoms: Church and State in America to the Passage of the First Amendment*, Oxford University Press, 1986.
23. Michael J. Malbin, *Religion and Politics: The Intentions of the Authors of the First Amendment*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978.
24. William Lee Miller, *The First Liberty: Religion and the American Republic*, Alfred A. Knopf, 1986.
25. Philip Schaff, *Church and State in the United States or the American Idea of Religious Liberty and Its Practical Effect*, G. P. Putnam's Sons, 1888.
26. J. Paul Martin, *Religions, Human Rights, and Civil Society: Lessons from the Seventeenth Century for the Twenty-First Century*, Brigham Young University Law Review, 2000, стр.: 933-944.
27. Orrin G. Hatch, *Religious Liberty at Home and Abroad: Reflections on Protecting this Fundamental Freedom*, Brigham Young University Law Review, 2001, стр.: 413-428.
28. Daniel Wehrenfennig, *The Human Right of Religious Freedom in International Law*, Peace Review: A Journal of Social Justice бр.: 18, стр.: 403-410.
29. Steven K. Green, *Religious Liberty as a Positive and Negative Right*, Albany Law Review бр.: 70, 2007, стр.: 1453-1472.
30. Lucas Swaine, *The Liberal Conscience: Politics and Principle the World of Religious Pluralism*, Cambridge University Press, 2006.
31. Michael J. Perry, *The Morality of Human Rights: A Nonreligious Ground?*, Emory Law Journal бр.: 54, стр.: 97-150.
32. *Charter of the United Nations* (treaties.un.org), 28.6.2012.
33. *Universal Declaration of Human Rights*, Резолуција 217 A (III), (un.org), 28.6.2012.
34. *International Covenant on Civil and Political Rights*, Резолуција 2200A (XXI), (un.org), 28.6.2012.
35. *Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Резолуција 36/55, (un.org), 28.6.2012.
36. *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, Резолуција 47/135, (un.org), 28.6.2012.
37. Michael J Perry, *Toward a Theory of Human Rights*, Cambridge University Press, 2007.
38. Natan Lerner, *The Nature and Minimum Standards of Freedom of Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2000, стр.: 905-932.
39. Buihe P. Okenu, *The Right to Freedom of Religion vis a vis Religious Intolerance in the New Millennium*, дипломска работа, University of Georgia School of Law, 2002.
40. Bernadette A. Meyler, *The Limits of Group Rights: Religious Institutions and Religious Minorities in International Law*, Cornell Law School, бр.: 08-013, 2008.
41. Milica Subotić, *Cultural Relativism for Universality of Human Rights - The Case of Reservations to Human Rights Treaties*, Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies, University of Sarajevo/University of Bologna, април 2005.

42. Резолуција 543/6, (un.org), 28.6.2012.
43. Jose Luis Soberanes Fernandez, *Mexico and the 1981 United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief*, Brigham Young University Law Review, 2002.
44. Simon Barnett, *Religious Freedom and the European Convention on Human Rights: the Case of the Baltic States*, Religion, State & Society бр.: 2, 2001, стр.: 91-100.
45. *European Convention on Human Rights*, Council of Europe Treaty Series, No. 5.
46. *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Council of Europe (conventions.coe.int), 29.6.2012.
47. *Kokkinakis v. Greece*, 3/1992/348/421, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.
48. *Kalac v. Turkey*, 61/1996/680/870, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.
49. *Pretty v. the The United Kingdom*, 2346/02 European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.
50. *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*, 27417/95, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.
51. *Feti Demirtas v. Turkey*, 5260/07, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.
52. *Lautsi v. Italy*, App. No. 30814/06, 2011, European Court of Human Rights (echr.coe.int), 28.6.2012.

БИОГРАФИЈА НА АВТОРОТ

Д-р Александар Спасеновски е роден 1980 година. Тој е доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје, Република Македонија. Спасеновски докторирал во 2014 година на тема која се однесува на уставно-правниот статус на религиите и на слободата на вероисповед. Спасеновски три пати бил избран за пратеник во македонскиот Парламент, а бил и стипендист на Фондацијата „Конрад Аденауер“.

Напомена:

Ставовите изнесени во публикацијата не се ставови на Фондацијата Конрад Аденауер, туку се лични гледишта на авторот.

Издавач:

Фондација Конрад Аденауер, претставништво во Република Македонија

Координација:

Давор Пашоски

Лектура:

Ивана Коцевска

Дизајн и печатење:

Винсент графика

Публикација може бесплатно да се преземе на:

www.kas.de/mazedonien

Фондација Конрад Аденауер

ул. "Максим Горки" бр. 16 / кат III

тел. (02) 323 11 22

факс (02) 313 52 90

e-mail: skopje@kas.de

www.kas.de/mazedonien